

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ – ФІЛОЛОГІВ ЯК ТВОРЧА СПІВПРАЦЯ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТА

Д.В.Смельянова, В.І.Сподарець

Процес модернізації вищої педагогічної освіти спричиняє за собою зміну позицій викладача і студента та завдань, які вони вирішують у вищому навчальному закладі. Метою вищої освіти стає підготовка майбутніх кваліфікованих учителів, конкурентоспроможних на ринку праці, компетентних, відповідальних, таких, що вільно володіють своєю професією, здібних до ефективної роботи за фахом, таких, що орієнтуються в суміжних галузях діяльності, готових до постійного професійного зростання, до самоосвіти, соціальної і професійної мобільності. Викладач вищого навчального закладу (ВНЗ) все частіше виступає не тільки як джерело знань студента, а як консультант, партнер, координатор, наставник, який супроводжує студента в освітньому процесі. Така зміна позицій викладача і зміна вимог до випускника ВНЗ диктують нові вимоги до побудови педагогічного процесу і формують, зокрема, нові вимоги до організації самостійної роботи майбутніх учителів, нові погляди на її місце в навчальному процесі, якість, критерії і методи оцінювання.

Самостійна робота студента як творчий процес обов'язково затребує від студента використання його власного, іноді незначного, творчого досвіду і практичних навиків, що в поєднанні з досвідом викладача сприятиме визначенню оптимального варіанту співпраці. У сфері освіти найкраще визначити творчість як здібність інтегрувати елементи знань і виробити нові. Одним із постулатів розвитку професійної освіти є твердження про те, що творчого фахівця може підготувати лише себе, причайніми, не менш творчої особистістю.

Стутєвому підвищенню творчого потенціалу студентів, зростанням рівня їхньої самостійності сприяє кредитно-модульна система організації навчального процесу (КМСОНП), однією з основних особливостей якої саме і є спрямованість на самостійну роботу студентів (СР), яка, відповідно до концепції Болонської системи освіти, стає базовою формою навчання. Основна функція викладача полягає у створенні умов для формування готовності студентів до самостійної роботи, активного розвитку студента як творчої особистості, як суб'єкта навчальної діяльності, здатного організувати, спрямовувати і контролювати процес навчання, усвідомлювати цілі, мотиви і прийоми учіння, стимулювати професійні мотиви самоосвіти і самовиховання.

Проаналізуємо, як визначається проблема готовності у психолого-педагогічній літературі. Поняття "готовність" розглядається в контексті різних підходів. У загальнотеоретичному аспекті "готовність" визначається як фундаментальна умова і необхідна передумова виконання будь-якої діяльності [1]. У психолого-педагогічній літературі готовність трактується як психічний і психологічний стан особистості, установка на активну дію [2,3,4], як особистісна властивість, що забезпечує ефективність діяльності [5], як синтез властивостей особистості, мотивів і ситуацій [6]. Вчені визначають різні види готовності людини до діяльності залежно від предмету дослідження і специфіки самої діяльності: психологічна, моральна, морально-психологічна, професійна готовність.

Готовність до самостійної роботи визначається кількома важливими чинниками: по-перше, серйозною, послідовною, переконливою, - навіть так: "особистісною" мотивацією самопідготовки. Йдеться про глибоке усвідомлення значення тієї чи іншої дисципліни, до того ж не сутофункціональне, - здав іспит і добре, а життєво необхідне, особистісно важливе. У цьому випадку викладач-наставник має попрацювати не просто сумлінно, а у повному розумінні цього слова, творчо, розгорнувши перед студентом, бажано, динамічно, яскраво, на конкретних зрозумілих і захоплюючих прикладах сферу життєво-професійного застосування запланованого знання і тим самим збудити у студента жадання знань, бажання працювати самостійно і творчо. По-друге, продуктивна самостійна робота неодмінно має бути забезпечена відповідними організаційними заходами.

Основна турбота викладача при цьому — послідовне, толерантне здійснення принципу співробітництва, спрямованого на розвиток і самовдосконалення обох партнерів. Слід особливо наголосити: не варто заперечувати досягнення попередників, відкидати випробувані ефективні шляхи роботи зі студентами, проте й зупинятися на досягнутому теж не слід. Створення викладачем нових підходів, власної системи викладання — це процес, який ніколи не завершується. Викладач має прислухатися до себе, своєї інтуїції, настрою, - що говорять вони йому про ефективність того чи іншого шляху роботи?

Актуальним є створення нових освітніх технологій, які мають сприяти загальному розвитку особистості. Сучасна педагогічна наука та практика широко використовують термін "інноваційна діяльність", який означає оновлення технології навчання та перебудову особистісних установок викладача і студента [7]. Прикладом сучасної ефективної педагогічної технології є використання інтерактивного навчання. При інтерактивній технології (от англ. interaction - взаємодія) навчання побудовано на взаємодії, залученні в навчальний процес максимального числа учасників, на співпраці студента з навчальним оточенням. Відбувається ця співпраця в атмосфері доброзичливості та взаємної підтримки, що дає змогу не тільки одержувати нові знання, а й розвивати саму пізнавальну спроможність: інтерактивна діяльність передбачає організацію та розвиток діалогічного спілкування, яке веде до взаєморозуміння.

Особливо приваблива інтерактивна технологія при викладанні гуманітарних дисциплін, зокрема філологічних таких, наприклад, як література, літературознавство. Інтерактив в процесі самостійної роботи над літературним твором — це насамперед діалог: з текстом, уявленим автором, літературним героєм, критиком, реальним товаришем, викладачем, обговорення в студентській групі. Інтерактив органічно вписується у сценарій як аудиторного (лекції, семінари, практичні заняття, консультації, бесіди, диспути тощо), так і поза аудиторного (робота в бібліотеці, в домашніх умовах тощо) навчання. Даючи аудиторну самостійну роботу чи завдання на домашнє самостійне опрацювання, виходячи з власного досвіду, викладач найкращим чином його пояснює, допомагає студенту визначити місце результату виконання такої роботи в усій системі навчаних і майбутніх знань, водночас, до речі, стимулюючи волюю зусилля студента, можливо, навіть із застосуванням специфічних процедур психотренінгу. Необхідно також акцентувати увагу студентів на зажаданні отриманих знань, постійно здійснювати настанову самостійної роботи на майбутню професійну діяльність учителя-філолога.

Нарешті, формування готовності до самостійної роботи передбачає здійснення об'єктивного, послідовного, розумного і обов'язково тактовного контролю з боку викладача і по можливості самоконтролю з боку студента, який також можна проводити із застосуванням інтерактива. Кілька слів щодо самоконтролю, оскільки з контролем викладача, у нас, як правило, все гаразд. З власного досвіду нам добре відомо, що з самоосвітою, а відповідно і самоконтролем у значній частині сучасного студентства виникають проблеми. Про такий стан свідчать результати проведеного нами дослідження із застосуванням тестів рівня суб'єктивного контролю [8]. Всього в тестуванні прийняло участь 150 студентів, які проходять підготовку за напрямом: "Філологія (українська мова і література)". Результати тестування наведені у таблиці 1.

Результати діагностування рівня суб'єктивного контролю (досягнення, невдача)

Таблиця 1

Шкали інтернальності	Рівень суб'єктивного контролю (відносна кількість студентів в %)		
	Високий	Низький	Середній
Шкала інтернальності в області досягнень (Ід)	54	28	18
	68	21	11
	83	9	7
	24	54	22
Шкала інтернальності в області невдач (Ін)	26	54	20
	32	55	13
	24	54	22
	26	54	20

Як видно з цієї таблиці, показники інтернальності досягнень і невдач в середньому зростають від курсу до курсу. Тобто студенти, по-перше, критичніше відносять до себе (зростання показників шкали інтернальності невдач), а, по-друге, усвідомлюють своє професійне зростання (зростання показників шкали інтернальності досягнень). Цікаво зауважити, що показники шкали інтернальності в області досягнень набагато вище, ніж показники шкали інтернальності невдач. Такий результат свідчить про те, що студенти схильні перебільшувати свої можливості відносно досягнень і занижувати власну відповідальність в разі невдач, що властиво людям взагалі, а тим більш у молодому віці.

Для зростання рівня об'єктивності при оцінюванні результатів самостійної роботи ми застосуємо перевірену нами систему так званих зустрічних оцінок (один з елементів самоконтролю і самооцінювання, взаємоконтролю і взаємооцінювання). Заслухавши відповідь, викладач запропоновує студенту самому прокоментувати її і оцінити. Потім що ж процедура виконує викладач, якщо вона є, тут же обговорюється, причому із залученням третьої, "незацікавленої" сторони, усієї аудиторії. Необхідно при цьому підтримувати атмосферу взаємоповаги, взаємодопомоги, співпраці. Після чого у студента, як правило, не залишається жодних претензій та ілюзій, а сама оцінка виявляється максимальною наближеною до об'єктивної.

Психологічні та соціологічні дослідження засвідчують, що рівень готовності студента до самостійної роботи може бути визначений за рядом об'єктивних показників. Ми пропонуємо визначити рівні готовності як початковий, базовий і завершальний. Початковий (низький) рівень відповідає ситуації, коли студент у своїх прагненнях обмежується виконанням завдань репродуктивного типу: складання конспектів чи тез, плану занять, відповідей на запитання викладача за матеріалами лекцій, виконання практичних завдань за зразком тощо. Такий студент досить пасивний у підготовці до чергового аудиторного заняття, не посиіляє прочитати додатковий матеріал, добути знання із спеціальних джерел. Самостійну роботу він виконує винятково "під тиском обставин". При базовому (середньому) рівні готовності студента до виконання самостійної роботи, він, як правило, надає перевагу виконанню продуктивних завдань: складання опорного конспекту, підготовка повідомлень, написання реферату тощо. Виконання завдань продуктивного типу потребує розробки плану самостійної роботи, пошуку, відбору та обробки додаткової інформації. Самостійну роботу студент здійснює на достатньому рівні, але здебільшого на вимогу викладача та обставин. Завершальний (високий) рівень готовності до самостійної роботи передбачає студента, для якого самостійна робота — шоденна внутрішня необхідність. Дослідницька самостійна діяльність для нього — органічна внутрішня потреба. Такий студент надає перевагу виконанню творчої самостійної роботи, стає її автором. Він прагне прийняти участь у навчально-дослідній та науково-дослідній роботі: розробка і виконання проектних та індивідуально-дослідних завдань, виступу на конференції, підготовка конкурсної роботи. Це той студент, з яким викладачу буває нелегко і клопітно, але з яким завжди цікаво.

У таблиці 2 угруповано характеристики рівнів готовності студентів-гуманітаріїв до самостійної роботи. Як було зазначено, діяльність викладача з формування компонентів готовності до самостійної роботи на кожному етапі повинна резонувати з навчальною діяльністю студента. При цьому важливо допомогти студенту визначити свій рівень готовності і своєчасно сприяти його підвищенню. Різний рівень вихідної підготовки призводить до необхідності асиметризації процесу формування готовності до самостійної роботи і постійного інвестування рівнів. Дійсно, успіхи у навчальній діяльності та формування готовності до самостійної роботи не завжди йдуть по наростаючій. Виникають різного роду обставини (стан здоров'я, психічний розвиток, вплив оточуючого середовища, проблеми особистого характеру і багато інших причин, що властиві студентському віку), призводять до збою процесу навчання. При організації самостійної роботи викладачу необхідно не передбачити і створити умови для виправлення ситуації. Саме самостійна робота надає можливість для такої корекції. По-перше, значне місце, яке займає самостійна робота у навчальних планах (не менше 50% від загального об'єму навчального навантаження) дозволяє створити умови для індивідуалізації та диференціації процесу навчання. По-друге, самостійна робота стає рівноправною складовою кредиту, що дозволяє управляти навчальною діяльністю і постійно контролювати процес навчання.

Характеристики рівнів готовності студентів-гуманітаріїв до самостійної роботи

Таблиця 2

Рівні	Характеристика
Початковий (репродуктивний)	З вивід СР студент надає перевагу складанню конспектів, тез. Із запропонованих характеристик рівня вибирає завдання репродуктивного типу, за поданою схемою. Рідко займається підготовкою до навчальних занять самостійно. Не прагне поповнювати свої знання інформацією з спеціальних джерел. Самостійною роботою займається лише тоді, коли вимагають обставини. Не докладає належних зусиль та відповідальності до подолання труднощів при виконанні самостійної роботи.
Базовий (продуктивний)	З вивід самостійної роботи студент надає перевагу повідомлень і написанню реферату. Самостійною роботою займається не систематично. За потреби поповнює свої знання інформацією зі спеціальних джерел. СР займається за вимогою викладача і тільки ніколи за власною ініціативою.
Завершальний (творчий)	З вивід СР студент надає перевагу роботі дослідницького характеру. Постійно поповнює свої знання інформацією зі спеціальних джерел. СР займається систематично із власної волі, з бажанням.

Для плідної співпраці зі студентами викладачу необхідно визначити межі використання певних технологій і методів, що дозволять сформувати готовність до самостійної роботи на належному рівні. У таблиці 3 визначені методи навчання, які використовують викладач на різних етапах формування готовності до самостійної роботи.

Як видно з цієї таблиці у міру підвищення рівня готовності студентів до самостійної роботи розширюються, ускладнюються інформаційні методи навчання, які використовує викладач: пояснювально-ілюстративний метод, який переважно впроваджується на початковому (репродуктивному) рівні готовності, доповнюється методами інтерактивного навчання на базовому (продуктивному) етапі. А на завершальному (творчому) етапі до ранніх запропонованих методів навчання додаються методи саморегульованого навчання, а саме: метод проектів, метод проблемного навчання, метод занурення у професієне середовище, створення web-сторінок, розробка web-квєстів для роботи за темою і розміщення їх на сайті курсу тощо). Завдання для самостійної роботи несуть переважно творчий характер, орієнтовані на підвищення рівня самостійності, на майбутню професійну діяльність. Використання технології саморегульованого навчання передбачає активну участь студентів у навчально-дослідницькій та науково-дослідницькій діяльності: написання статей, видання збірників творчих студентських робіт, участь у конференціях, міжнародних програмах, грантах тощо.

Види діяльності викладача з формування готовності до самостійної роботи

Таблиця 3

Етапи	Етапи формування готовності до самостійної роботи	Інформаційні методи навчання, що використовує викладач
1	Початковий етап (репродуктивний)	1. Пояснювально-ілюстративний інструктаж, розвивальні завдання репродуктивного типу (завдання за зразком, завдання з написання тез першоджерел, зі складання опорних конспектів тощо).
2	Базовий етап (продуктивний)	1. Пояснювально-ілюстративний інструктаж, розвивальні завдання продуктивного типу, для виконання яких необхідне самостійне оволодіння додатковою інформацією (завдання на складання схем, таблиць, кросвордів, тестів тощо). 2. Методи інтерактивного навчання: метод дискусії, "мозької атаки", метод "круглого столу", конкурси практичних робіт з їх обговоренням, рольові ігри під керівництвом викладача (завдання з аналізу рефератів за темою, що існують в мережі Інтернет, завдання з підготовки до міні лекції, мікровиступу, завдання з

3	Завершальний етап (творчий)	<p>1. Підвищення рівня самостійної роботи студентів, репродуктивної, продуктивної, творчої, розв'язувальної, індивідуальної викладання, методу самодіяльності, творчості (наприклад, творчість, творчість, творчість тощо).</p> <p>2. Методи інтерактивного навчання: метод дискусії, "мозкової атаки", метод "круглого столу", конкурси практичних робіт з їх обговоренням, розв'язальні ігри, які розробляють самі студенти.</p> <p>3. Технологія саморегульованого навчання: метод проектів, метод проблемного навчання, метод занурення у професійне середовище (завдання з реалізації проекту, завдання з утворення тематичних web-сторінок індивідуально і в міні-групах, завдання з розробки web-квеств для роботи за темою і розміщення їх на сайті курсу тощо).</p>
---	-----------------------------	--

Готовність студента до самостійної роботи в умовах кредитно-модульного навчання є системним, складним утворенням. Її формування відбувається разом із зростанням рівня складності самостійних завдань, які студент чи група студентів можуть і прагнуть виконати на відповідному рівні. Якщо підвищення рівня готовності студентів до самостійної роботи є результатом творчої взаємодії викладача і студента, то саме система завдань, що ускладнюються, є головною сполучною ланкою цієї взаємодії.

Проведене нами опитування студентів-філологів відносно того, яким завданням для самостійної роботи вони надають перевагу (репродуктивним, продуктивним, творчим), показало, що більше половини студентів (58% на першому курсі і 67% на другому курсі) обрали відповідь: "Творчі завдання". Студенти вважають, що саме творчі завдання сприяють становленню самостійності, активності, дисциплінованості, готовності до самоосвіти. Але разом з тим, вони усвідомлюють, що для виконання творчих завдань необхідна наявність певних знань, умінь і навичок, які здобуваються при виконанні репродуктивних завдань під безпосереднім керівництвом викладача на початковому етапі і продуктивних завдань під опосередкованим керівництвом викладача на базовому рівні готовності до самостійної роботи. Наведемо найбільш цікаві відповіді студентів – філологів.

Студентка Бартоломієва Ганна: "Я вважаю, що сприяти розвитку нашої змобілізованості (повної готовності) до самостійної роботи можуть завдання продуктивного і творчого типу. При виконанні таких завдань ми можемо не тільки засвоїти необхідний матеріал, але й висловити власні думки, своє відношення, що певною мірою є важливим для вчителя-філолога, який має бути людиною значущою, але зі своїм баченням докільді... У процесі виконання самостійної роботи студент не лише закріплює вивчений матеріал, а й виховує у собі наполегливість, старанність, розвиває пам'ять, спостережливість, самостійність".

Анонімна відповідь: "Творчі види самостійної роботи сприяють покращенню навчальних результатів, дають змогу проявити свої здібності, а мабуть, і талант, розкрити себе як особистість... Без сумнівів, самостійна робота сприяє нашому професійному формуванню. Але не треба забувати, що саме викладач є напрямником, порадиником, "базою" в навчальному процесі...".

Лебідь К.О. "Я вважаю, що виконання творчої самостійної роботи набагато цікавіше, тому що у такий спосіб ми набуваємо професійної майстерності – цікаво проводити шкільні уроки, творчо викладати матеріал, а не в стандартних запланованих рамках... Виконання самостійних творчих завдань сприяє формуванню творчої особистості і в цьому нам допомагають наші викладачі...".

Таким чином, студенти розуміють, що самостійна робота сприяє не тільки успішності навчальної діяльності, але й професійному становленню, розвитку важливих особистісних властивостей майбутнього вчителя, а саме самостійності, наполегливості, спостережливості, старанності тощо. В її основі лежить творча співпраця з викладачем на підставі традиційних та інноваційних технологій навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Белых А.С.* Формирование готовности будущего классного руководителя решать профориентационные задачи: автореф. дис. ... канд. пед. наук / А.С. Белых. — М., 1990. — 15 с.
2. *Давыдов В.В.* Роль и место автоматизированных обучающих систем в самостоятельной работе студентов: автореф. дис. ... канд. пед. наук / В.В. Давыдов. — Новосибирск, 1999. — 21 с.
3. *Левитов Н.Д.* Психология труда / Н.Д. Левитов. — М.: Учпедгиз, 1963. — 340 с.
4. *Понукалин А.А.* Состояние готовности к труду в условиях проблемной ситуации / Психологические проблемы профессиональной деятельности. — М.: Наука, 1991. — С. 32-140.
5. *Зимняя И.А.* Психологическая ситуация / И.А. Зимняя. — М.: Логос, 2001. — 384 с.
6. *Дьяченко М.И.* Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: Психологический аспект / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. — М.: Изд-во "Университетское", 1985. 206 с.
7. *Богданова І.М.* Педагогічні інновації в системі підготовки вчителя: кінець ХХ- початок ХХІ століття / Інна Михайлівна Богданова. — Одеса: М.П. Черкасов. 2009. — 157 с.
8. Психологические тесты / [под ред. А.А. Карелина: в 2 т.]. — М.: Гуманит изд. ВЛАДОС, 1999. — Т.1. — 312 с.

Подано до редакції 15.02.10

РЕЗЮМЕ

У статті наведені результати теоретичного й експериментального дослідження проблеми формування готовності до самостійної роботи майбутніх вчителів-філологів, їхнього професійного становлення на основі творчого співробітництва викладача й студента.

Ключові слова: творчий потенціал, творчий процес, кредитно-модульна система, інтерактивна технологія.

Д.В. Емельянова, В.І. Сподарець
ФОРМИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ К САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ СТУДЕНТОВ - ФИЛОЛОГОВ КАК ТВОРЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И СТУДЕНТА

РЕЗЮМЕ

В статье приведены результаты теоретического и экспериментального исследования проблемы формирования готовности к самостоятельной работе будущих учителей-филологов, их профессионального становления на основе творческого сотрудничества преподавателя и студента.

Ключевые слова: творческий потенциал, творческий процесс, кредитно-модульная система, интерактивная технология.

D.V. Yemelyanova, V.I. Spodarets
FORMING READINESS FOR INDEPENDENT WORK OF STUDENTS-PHILOLOGISTS AS A CREATIVE COLLABORATION OF A TEACHER AND STUDENT
SUMMARY

The article suggests some results of theoretical and experimental research on the problem of forming readiness for independent work of future teachers of philology, their professional development on the basis of creative collaboration of a teacher and student.

Keywords: creative potential, creative process, credit-modular system, interactive technology.